

เทคนิคและเครื่องมือการเข้าชุมชน

ผศ.ดร.รัชนี โพธิ์แท่น คณะวนศาสตร์
คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

กระบวนการเข้าศึกษาชุมชน

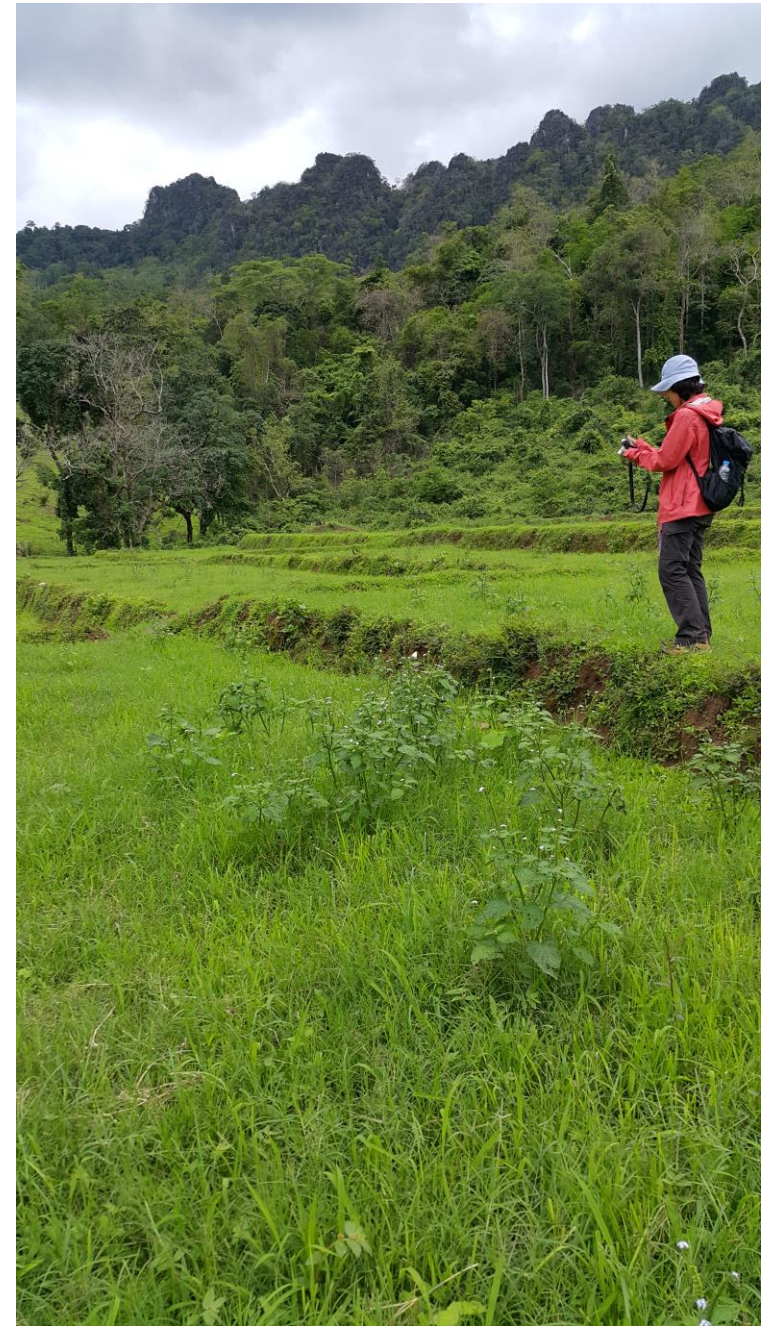
ช่วงการเตรียมตัว

ช่วงลงพื้นที่

ช่วงหลังลงพื้นที่

ช่วงการเตรียมตัว

- **เตรียมทีมงาน** คัดเลือกทีมงาน กำหนดเป้าหมายร่วม คัดเลือก ชุมชน วางแผนการทำงาน การเตรียมประเด็น เป้าหมาย และเทคนิค เครื่องมือต่าง ๆ และแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ

ช่วงการเตรียมตัว

- **เตรียมประเด็นในการลงชุมชน**

- ทีมงานต้องพูดคุยหาหรือว่าลงชุมชนแต่ละครั้งมีเป้าหมายอย่างไรในการลงชุมชน ต้องการจะเรียนรู้เรื่องอะไร ต้องการได้ข้อมูลอะไร
- ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน เช่น ที่ตั้ง ประวัติชุมชน ข้อมูลเศรษฐกิจ สังคม จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ
- เลือกวิธีการหรือเครื่องมือที่จะใช้ในการเก็บข้อมูล หรือได้เรียนรู้ในสิ่งที่ต้องการ เช่น การสัมภาษณ์แบบต่าง ๆ การสังเกตการณ์ การทำแผนที่ชุมชน ทัศนศึกษา ฯลฯ
- การเตรียมประเด็นคำถาม หรือแนวคำถาม เพื่อใช้ในการสัมภาษณ์ ด้วยการกำหนดข้อมูลที่ต้องการ และแตกเป็นประเด็นคำถามให้ละเอียดมากขึ้น

ช่วงการเตรียมตัว

- เตรียมวัสดุ อุปกรณ์ การเดินทาง
 - ช่วยกัน List ว่ามีอุปกรณ์ หรือวัสดุอะไรที่ต้องใช้ในการลงพื้นที่ เช่น แผนที่ชุมชนเบื้องต้น ฯลฯ
 - ติดต่อประสานงานพื้นที่ เช่น ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่ภาคสนาม หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
 - วางแผนเรื่องการเดินทาง จะไปอย่างไร กับใครบ้าง ในช่วงเวลาใด ต้องติดต่อประสานงานอย่างไร กับใคร

ช่วงการเตรียมตัว

- **เตรียมตัวเอง**

- ความพร้อมด้านข้อมูล และภารกิจของตนเองที่ได้รับมอบหมายจากกลุ่ม
- เตรียมความพร้อมทางภาษา
- เตรียมของใช้ที่สำคัญของตนเอง
- เตรียมความพร้อมด้านร่างกายและสุขภาพ
- เตรียมเสื้อผ้า เครื่องแต่งกายให้เหมาะสม

ช่วงลงพื้นที่

- **เข้าพบผู้นำชุมชน หรือเจ้าหน้าที่ที่ดูแลพื้นที่**
 - เพื่อแนะนำตัว และแจ้งวัตถุประสงค์ของการลงพื้นที่ที่ต้องการมาทำอะไร อย่างไร กับใคร ไปเพื่ออะไร ใช้เวลาเท่าไร ผลการศึกษาจะเอาไปทำอะไร ชุมชนจะได้อะไรจากเรา
 - ให้ผู้นำชุมชน หรือบุคคลที่ชุมชนนับถือหรือเป็นที่รู้จัก แนะนำทีมงานกับคนในชุมชน พร้อมกับชี้แจงวัตถุประสงค์ของการลงพื้นที่ชุมชน
 - ให้ผู้นำชุมชนหรือกลุ่มแกนนำ คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก หรือคนที่จะสามารถไปสัมภาษณ์ในประเด็นต่าง ๆ ที่กลุ่มสนใจได้

ช่วงลงพื้นที่

- **การลงสัมภาษณ์คนในชุมชน**

- แนะนำตัวเอง ว่าเป็นใครมาจากไหน มาทำอะไร ไปเพื่ออะไร ต้องการอะไรจากคนที่เราสัมภาษณ์ และข้อมูลที่เขาให้มาจะเป็นประโยชน์ต่อตัวเขาและชุมชนเขาอย่างไร
- เริ่มด้วยด้วยคำถามทั่ว ๆ หรือสิ่งที่เขากำลังทำอยู่ เพื่อสร้างความคุ้นเคย เช่น กำลังทำอะไรอยู่คะ อยู่ที่นี่มานานหรือยังคะ ฯลฯ
- ถามคำถามที่ต้องการ (หากเตรียมแนวคำถามมาด้วยจะช่วยให้การถามง่ายมากขึ้น) เทคนิคคือ ถามต่อเนื่องจากสิ่งที่ผู้ให้สัมภาษณ์ตอบมา
- ในการสัมภาษณ์ถามอาจจะมีหลายคนช่วยกันถาม และต้องมีอย่างน้อย 1 คนในทีมเป็นผู้จดบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์

ช่วงลงพื้นที่

- **การลงสัมภาษณ์คนในชุมชน**

- อย่างเร่งรีบ เพื่อให้คำตอบในสิ่งที่เราต้องการเท่านั้น แต่ใช้การชวนพูดคุย อย่างเป็นกันเอง
- หากเริ่มออกนอกเรื่อง หรือตอบไม่ตรงประเด็น ให้ชวนกลับมาพูดคุย ในประเด็นใหม่ ทั้งนี้ต้องดูสถานการณ์ และอารมณ์ของผู้ให้สัมภาษณ์ ด้วย
- หลีกเลี่ยงการพูดคุยหรือถามคำถามที่ทำให้ผู้ถูกสัมภาษณ์อึดอัด
- คำถามที่อ่อนไหว หรือมีผลกระทบมาก ๆ ไม่ควรถามตรง ๆ หากต้องการข้อมูลจริง อาจจะต้องเลือกผู้ให้สัมภาษณ์ที่เหมาะสม

ช่วงลงพื้นที่

• สิ่งควรทำในการลงพื้นที่ชุมชน

- การไหว้ และแนะนำตัวด้วยความนอบน้อม
- มีมารยาทในการพูดการถาม การปฏิบัติตัว เช่น วางท่าทีที่เหมาะสม รู้จักกาลเทศะ ไม่ทำตัวโดดเด่นจนผิดสังเกต
- สร้างความเป็นมิตรกับทุกคน ยิ้มแย้มแจ่มใส
- แต่งตัวให้เหมาะสมกับการลงพื้นที่
- เคารพในสิทธิและความเป็นชุมชน

• สิ่งที่ไม่ควรทำในการลงพื้นที่ชุมชน

- อย่างนั่งสูงกว่าผู้ใหญ่ หรือนั่งในท่าทางที่ไม่เหมาะสม หรือยื่นค้ำหัวผู้ใหญ่
- อย่าพูดคุยกันเองในระหว่างการสัมภาษณ์ หากไม่จำเป็นจริง ๆ
- ห้ามนินทา หรือวิจารณ์สิ่งที่พบเห็นเชิงลบในระหว่างการลงพื้นที่

ช่วงหลังลงพื้นที่

- การจัดการข้อมูลเบื้องต้น

- ผู้จัดบันทึก ทบทวนข้อมูล บันทึกสิ่งที่สังเกตพบ บริบทของการสัมภาษณ์ และสิ่งที่น่าสนใจต่าง ๆ

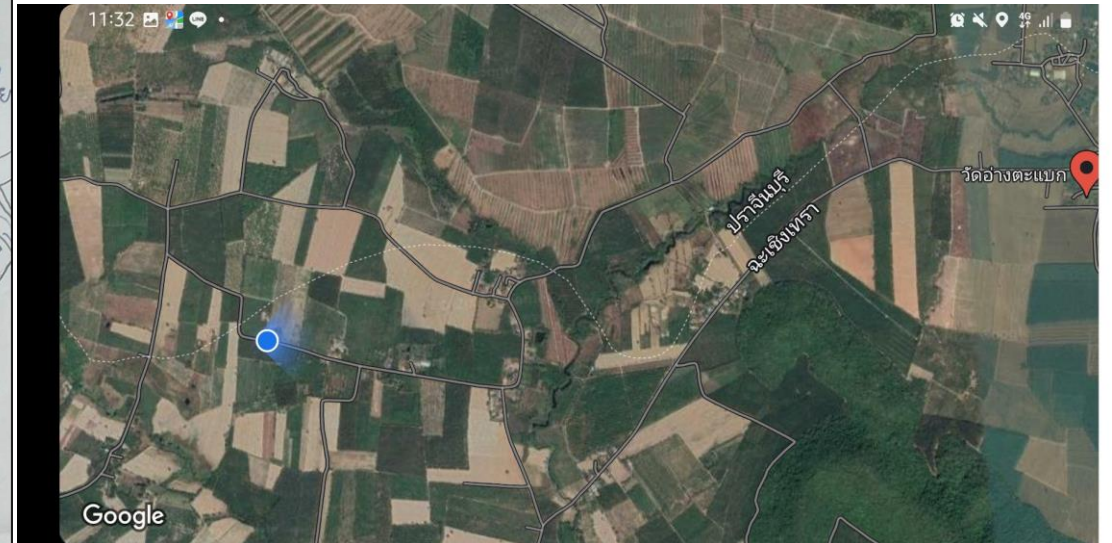
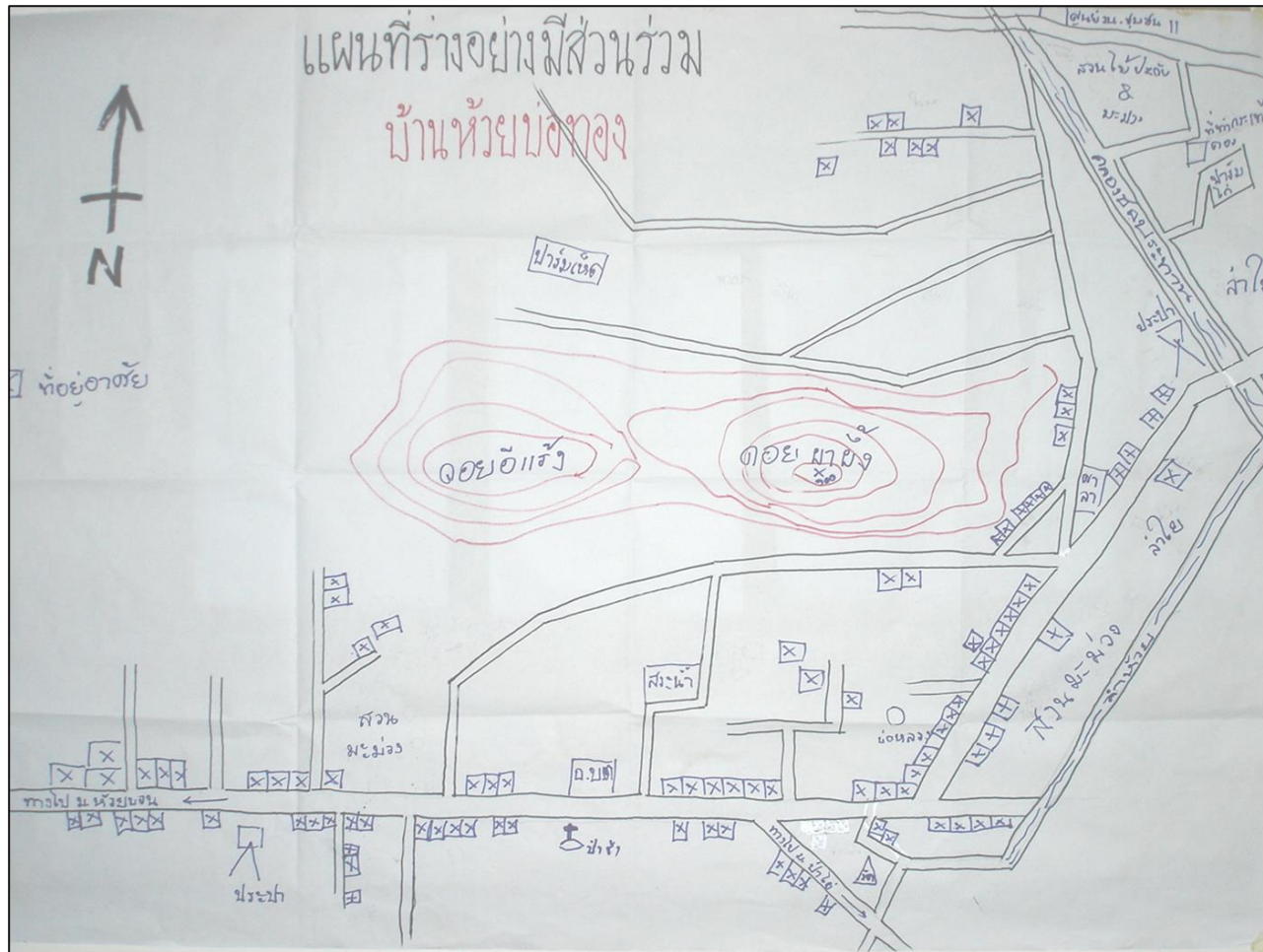
- การประชุมกลุ่ม

- ในช่วงเย็นของทุกวัน ควรหาเวลาประชุมกลุ่มเพื่อสรุปการทำงาน ผลการดำเนินงานเป็นไปตามเป้าหมาย หรือมีสิ่งใดติดขัด จะจัดการแก้ไขอย่างไร และวางแผนการทำงานในวันถัดไป

เทคนิคและเครื่องมือ

แผนที่ชุมชน/การกระจายของทรัพยากร

ปฏิทินกิจกรรม

ปฏิทินตามช่วงเวลา (Seasonal calendar)

กิจกรรม	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
• สล่ากัณฑ์	✓											
• รดน้ำดำหัว (สงกรานต์)				✓								
• สรงน้ำพระธาตุ (ปอยหลวง)						✓						
• เลี้ยงผีชนน้า						✓						
• เลี้ยงหอเจ้าบ้าน				✓			✓			✓		
• ทำบุญวันเข้าพรรษา							✓					
• ทำบุญวันออกพรรษา										✓		
• ทำบุญวันขึ้นปีใหม่	✓											
• ทำบุญ 5 ธันวาคมหาราช												
• ทำบุญ 12 สิงหาคมหาราชินี							✓					✓

ปฏิทินไ้วเวลาการเก็บหาของป่า

ประเภทของป่า	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
* สลนไฟ	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
* แล้งป่าไม้												
- ไซ้จักจั่น					✓							
- แวงฮัน					✓							
- พน					✓	✓	✓					
- ไซ้จกแดง				✓								
* เผล็ด												
- เผล็ดแดง	✓	✓	✓		✓							
- เผล็ดไม้ไผ่					✓	✓						
- เผล็ดป่า					✓							
- เผล็ดอบ					✓	✓						
- เผล็ดโคน	✓	✓	✓									
- เผล็ดคอนขาว							✓	✓				
- เผล็ดลม							✓	✓				
- เผล็ดไข่ห่าน	✓	✓	✓						✓	✓	✓	✓
* พืชผักป่า												
- ผักหวานป่า			✓	✓	✓							
- พืชผักที่เผล็ด				✓	✓							
- ผักก้าน				✓	✓							
- ผักสาย				✓	✓							
- ผักฮั้ว				✓	✓							
- ดอกฮั้ว				✓	✓							
* หน่อไม้												
- หน่อไม้ไร่					✓	✓	✓					
- หน่อไม้บงป่า					✓	✓	✓					
- หน่อไม้ขงป่า					✓	✓	✓					
- หน่อไม้ขงนวล					✓	✓	✓					
- หน่อไม้หนม					✓	✓	✓					

Timeline

• ประวัติหมู่บ้านและพัฒนาการของชุมชน

ยุคแรก 2448-2508

- ก่อตั้งชุมชน
- ประกอบอาชีพแบบพออยู่พอกิน(หาอยู่หากินกับป่าภูเขียว)

ยุคที่สอง 2509-2515

- บุกเบิกพื้นที่เพื่อทำการเกษตร
- สัมปทานทำไม้ของรัฐในพื้นที่ป่าภูเขียว
- ประกาศพื้นที่ป่าภูเขียวเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

ยุคที่สาม 2516-2525

- คนบ้านฉนวนกับป่าภูเขียวถูกแยกออกจากป่าโดยกฎหมาย
- จัดตั้งหน่วยพิทักษ์ป่าฉนวนในปี 2525

การสังเกตการณ์

การสัมภาษณ์เชิงโครงสร้าง

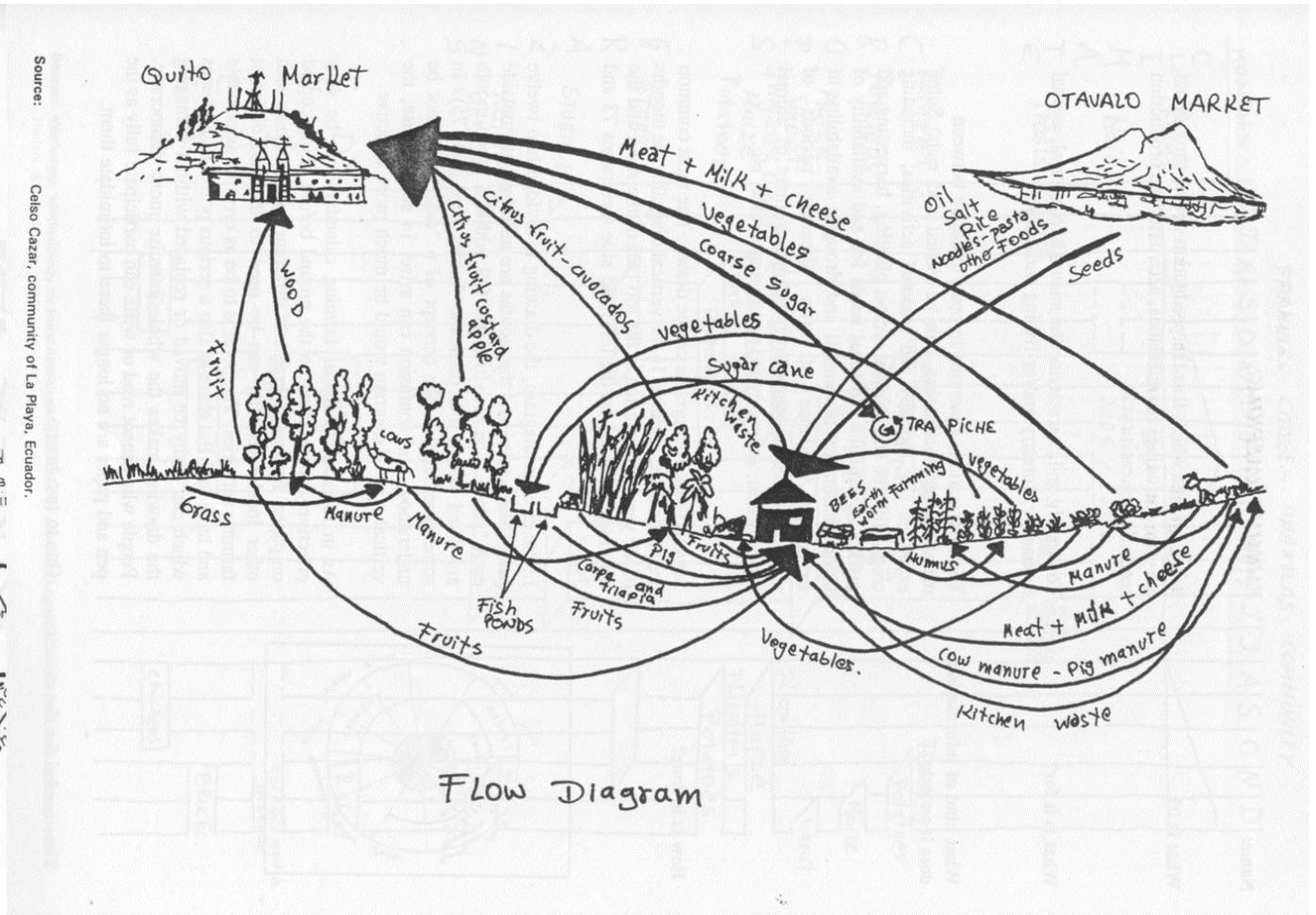
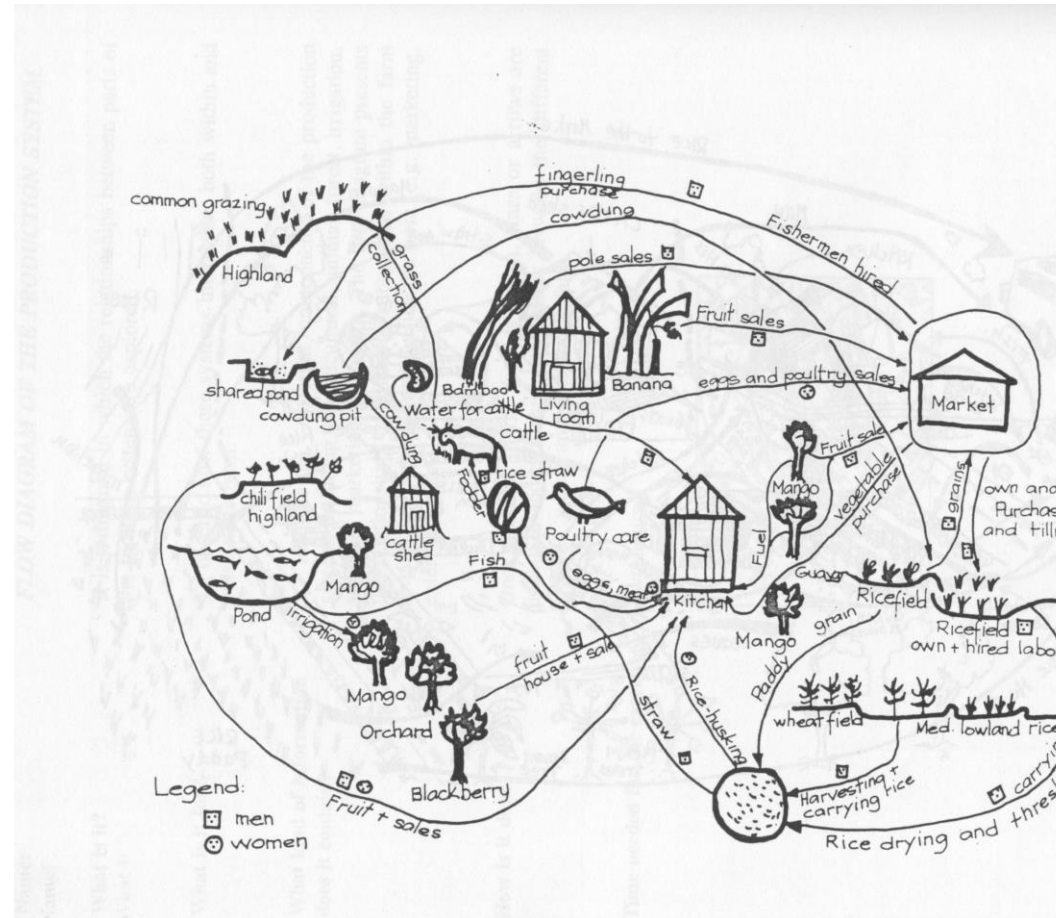

คำถาม	ผู้ให้ข้อมูลหลัก		
	คนที่ 1	คนที่ 2	คนที่ 3
กลุ่มที่ 1 การจัดการป่าชุมชนเพื่อการใช้ประโยชน์ด้านของป่า			
1. ชุมชนมีการใช้ประโยชน์จากป่าในด้านใดบ้าง (ด้านการตัดไม้มาใช้สอย ด้านการเก็บหาของป่า ด้านเป็นแหล่งคั้นน้ำ การรักษาสิ่งแวดล้อม ฯลฯ)			
2. การใช้ประโยชน์จากป่าด้วยการเก็บหาของป่า			
1) มีของป่าชนิดใดบ้างที่ชุมชนเข้าไปเก็บหามาใช้ประโยชน์ (เช่น เห็ด เห็บเห็ด อะไรบ้าง หน่อไม้ มีหน่อไม้ชนิดใดบ้าง)			
2) วัตถุประสงค์ของการเข้าไปเก็บหาของป่าเพื่อใช้ประโยชน์ด้านใดบ้าง ใช้สอยในครัวเรือน (ใช้ประโยชน์อะไร) ใช้ขายเพื่อสร้างรายได้ (ของป่าชนิดใดที่เก็บขาย ขายให้ใคร ราคาเท่าไร คนที่เก็บมีรายได้ประมาณเท่าไรในแต่ละปี)			
3) ส่วนใหญ่ของป่าแต่ละชนิดไปเก็บในพื้นที่บริเวณไหนของป่า			
4) มีวิธีการเก็บหาของป่าแต่ละชนิดอย่างไร			
5) คนที่เข้าไปเก็บส่วนใหญ่เป็นใคร มีคนนอกชุมชนเข้ามาเก็บหรือไม่			
6) มีปริมาณของป่าที่เก็บหาเพียงพอหรือไม่ อย่างไร			
1. การเก็บหาของป่ามีกฎกติกาในการเก็บหาของป่าหรือไม่ ถ้ามี มีอะไรบ้าง ชาวบ้านปฏิบัติตามหรือไม่			
2. มีการดูแล รักษา หรือจัดการป่าชุมชนอย่างไร เพื่อให้มีของป่าให้เก็บหาในทุกๆ ปี			
3. ปัญหาอุปสรรค ในการใช้ประโยชน์ของป่าจากป่าชุมชนบ้านลานคา			

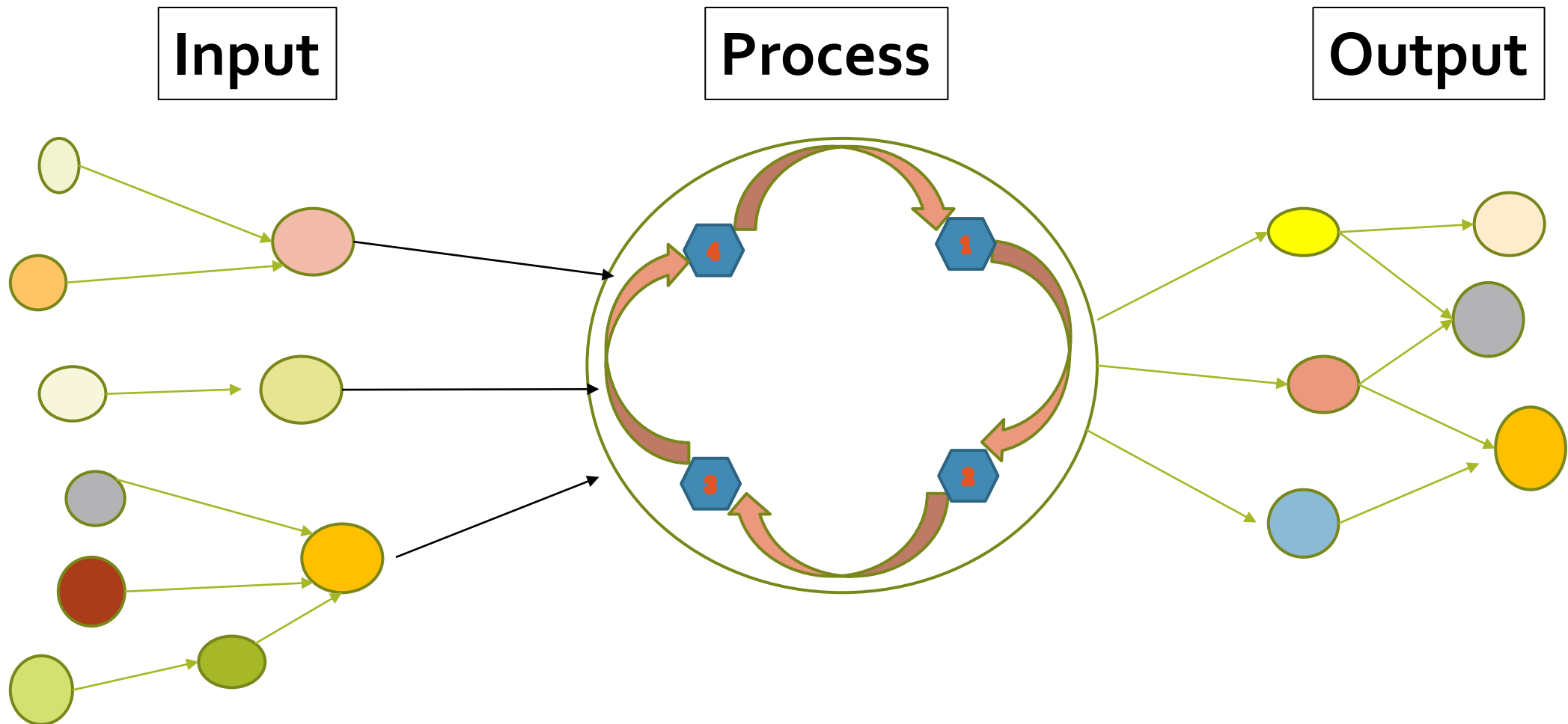
Forest Walk and Talk

แผนผังการผลิต

แผนผังการผลิต

คำถามดี ๆ

ใคร (who)

อะไร (what)

ที่ไหน (where)

เมื่อไร (when)

อย่างไร (How)

เพราะอะไร/ทำไม

(why)

เท่าไร

(How much/ How many)

ไม้ตัว.....ถ่านขาว

Source: https://www.alibaba.com/product-detail/Laos-matiew-tree-white-charcoal-japanese_60561253706.html

Source: https://www.facebook.com/nakawhitecharcoal/photos_albums

Source: https://www.facebook.com/nakawhitecharcoal/photos_albums

การเตรียมคำถามในการสัมภาษณ์โรงงานถ่านขาว

ข้อมูลที่ต้องการ	คำถาม	หมายเหตุ
1. วัตถุดิบและการจัดการแหล่งวัตถุดิบ		
2. การขนส่งวัตถุดิบสู่โรงงาน		
3. ระบบการผลิตถ่านขาวจากไม้ตัว (กระบวนการแปรรูป, ประสิทธิภาพการผลิต, ฯลฯ)		
4. ผลิตภัณฑ์และการบรรจุ		
5. การตลาดของถ่านขาว		
6. ต้นทุนการผลิต/ แหล่งทุน		
7. แรงงานในการผลิต		
8. ปัญหาอุปสรรค		

การเตรียมคำถามในการสัมภาษณ์ครัวเรือนผลิต/ตัดไม้ตัวส่งโรงงาน

ข้อมูลที่ต้องการ	คำถาม	หมายเหตุ
1. ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการผลิต/ตัดไม้ตัวในชุมชน		
2. พื้นที่ผลิต/ตัดไม้ตัว (ป่าสงวนแห่งชาติ ป่าผลิตของหมู่บ้าน ป่าหัวไร่ปลายนา) และระบบสิทธิ์ (พื้นที่ และไม้ตัว)		
3. การปลูกและการจัดการไม้ตัว (กฎกติกาในการใช้ประโยชน์, รูปแบบการใช้ประโยชน์, การจัดการไม้ตัว ฯลฯ)		
4. ตลาดการขายไม้ตัว (ขนาดไม้ตัว ราคาขาย แหล่งขาย ปริมาณที่ขาย รายได้ ฯลฯ)		
5. แนวโน้มในการผลิตถ่านจากไม้ตัวในอนาคต (โอกาสทางการตลาด ความต้องการของตลาด และการเพิ่มมูลค่าของผลิตภัณฑ์)		
6. ปัญหาอุปสรรค และข้อจำกัดต่าง ๆ		

คำถามและการ แลกเปลี่ยน